

ОБ'ЄКТ ЗАВОЛОДІННЯ ДОКУМЕНТАМИ, ШТАМПАМИ, ПЕЧАТКАМИ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ ОСОБИ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

OBJECT OF OBSERVATION OF DOCUMENTS, STAMPS, SEALS BY ABUSE OF THE PERSON'S OFFICIAL POSITION

Актуальність статті полягає в тому, що важливість об'єкта злочину або кримінального проступку, який являє собою певну ціль, якій внаслідок незаконних дій з боку суб'єкта кримінального правопорушення заподіюється шкода (або створюється небезпека заподіяння такої шкоди), в науці кримінального права складно переоцінити. Наголошено на тому, що під загальним об'єктом будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі, діяння у вигляді заволодіння офіційними документами, штампами чи печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, їх умисного знищення, пошкодження чи приховування службовою особою, а також здійснення таких самих дій щодо приватних документів) прийнято розглядати весь спектр суспільних відносин, поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність. У статті встановлено, що рішення законодавця включити до розділу XV Особливої частини КК України кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 3451, 3471, 3481, 3491, зруйнувало підхід, за якого родовим об'єктом кримінального правопорушення визнається група суспільних відносин, поставлених під охорону відповідного розділу Особливої частини закону про кримінальну відповідальність. Отже, сьогодні склалась унікальна ситуація, коли у розділі XV КК України зосереджено відразу дві групи суспільних відносин, а саме суспільні відносини, які охороняють професійну діяльність журналістів, та суспільні відносини у сфері державного управління, складовою частиною яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Саме остання група суспільних відносин виступає родовим об'єктом кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем. Доведено, що основним безпосереднім об'єктом заволодіння офіційними документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем є суспільні відносини, які забезпечують порядок функціонування установ, підприємств, організацій незалежно від форми власності.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, кримінальне правопорушення, кримінальний проступок, злочин, суспільні відносини, кримінальна відповідальність.

The relevance of the article is that the importance of the object of the crime or criminal offense, which is a specific purpose, which as a result of illegal actions by the subject of the criminal offense causes harm (or creates a danger of such harm), in the science of criminal law is difficult to overestimate. It is emphasized that under the general object of any criminal offense (including acts in the form of seizure of official documents, stamps or seals by abusing one's official position, their intentional destruction, damage or concealment by an official, as well as the commission of the same actions in relation to private documents) it is accepted to consider the whole range of public relations placed under the protection of the law on criminal liability. The article establishes that the decision of the legislator to include in section XV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine criminal offenses under Art. Art. 3451, 3471, 3481, 3491 destroyed the approach according to which a group of public relations placed under the protection of

the relevant section of the Special Part of the Law on Criminal Liability is recognized as a generic object of a criminal offense. Thus, today there is a unique situation when Chapter XV of the Criminal Code of Ukraine concentrates two groups of public relations: public relations, which protect the professional activities of journalists on the one hand, and public relations in public administration, part of which is the authority of public authorities, local governments and associations of citizens – on the other. It is the latter group of public relations that acts as a generic object of a criminal offense in the form of seizure of documents, stamps, seals by abusing one's official position. It is proved that the main direct object of possession of official documents, stamps, and seals by abusing one's official position is public relations, which ensure the functioning of institutions, enterprises, organizations, regardless of ownership.

Key words: *object of criminal offense, criminal offense, criminal offense, crime, public relations, criminal liability.*

Вступ. Важливість об'єкта злочину або кримінального проступку, який являє собою певну ціль, якій внаслідок незаконних дій з боку суб'єкта кримінального правопорушення заподіюється шкода (або створюється небезпека заподіяння такої шкоди), в науці кримінального права складно переоцінити.

Проблеми цього обов'язкового елементу складу кримінального правопорушення досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок здійснили М.І. Бажаєв, В.М. Бесчастний, К.Г. Биков, А.А. Вознюк, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, Т.О. Мудряк, Н.М. Парасюк, А.В. Савченко, С.І. Селецький, О.С. Стеблицька, В.Я. Тацій, В.В. Топчій, В.І. Пютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, Ю.Л. Шуляк, Н.М. Ярмиш.

Постановка завдання. Незважаючи на проведені дослідження, зміст цього обов'язкового елементу складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем залишається недостатньо дослідженим.

Результати дослідження. Теорія кримінального права розрізняє чотири види об'єкта кримінального правопорушення, такі як загальний; родовий; видовий; безпосередній [1, с. 319].

Під загальним об'єктом будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі, діяння у вигляді заволодіння офіційними документами, штампами чи печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, їх умисного знищення, пошкодження чи приховування службовою особою, а також здійснення таких дій щодо приватних документів) прийнято розглядати весь спектр суспільних відносин, поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність.

Наступним за обсягом є родовий об'єкт, який охоплює певний комплекс суспільних відносин, поставлений під охорону того чи іншого розділу Особливої частини КК України.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 357 КК України, включено законодавцем до складу розділу XV Особливої частини. До 2015 року цей розділ мав назву «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», отже, родовим об'єктом складів усіх злочинів, які були до нього включені, виступали суспільні відносини у сфері державного управління (порядок управління у разі розгляду об'єкта злочину під кутом концепції соціальних цінностей), складовою частиною (структурним елементом) яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Як зауважують А.В. Савченко та Ю.Л. Шуляк, такі суспільні відносини складаються між органами управління (з одного боку) і громадянами (з іншого боку), вони виникають у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих повноважень у межах взаємних прав та обов'язків і забезпечують нормальну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян під час реалізації завдань державного будівництва [2, с. 266].

Подібна думка повністю відповідала уявленням науковців щодо змісту родових об'єктів, поставлених під охорону КК України (критеріям їх виокремлення) та базувалась на положеннях норм, які входили до складу названого розділу, зрештою, його назви.

Отже, під родовим об'єктом цього розділу Особливої частини КК України пропонувалось розглядати поставлені під охорону КК України суспільні відносини у сфері державного управління, складовим елементом яких є авторитет органів державної влади.

В середині 2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [3] законодавець

запровадив цілий комплекс змін до розділу XV Особливої частини КК України. Зокрема, його було доповнено ст. ст. 345¹ «Погроза або насильство щодо журналіста», 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348¹ «Посягання на життя журналіста», 349¹ «Захоплення журналіста як заручника». Крім того, розділ отримав назву «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Таким чином, до названого розділу були додані злочини, об'єкт яких складно уявити у складі суспільних відносин у сфері державного управління. Безпосереднім об'єктом таких злочинів виступає зовсім інша група суспільних відносин (наприклад, ними можуть бути суспільні відносини, які охороняють професійну діяльність журналістів), яка не пов'язана з родовим об'єктом злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Подібне рішення законодавця виглядає недоречним, адже руйнує правила побудови Особливої частини КК України, яка складається зі статей, об'єднаних у розділі за критерієм спільного родового об'єкта.

На недоречності такого рішення наголошують представники Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, які у своєму висновку від 25 березня 2014 р. до на той момент ще проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» вказали на підхід законопроєкту до розділу Особливої частини КК, до якого вносяться зміни, адже загальним об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» КК, є нормальна діяльність зазначених органів, їх авторитет, а вже додатковими можуть бути життя та здоров'я службовців, їх права. Об'єктом запропонованих проєктом складів злочинів є життя, здоров'я, а також майнові права журналістів [4].

Таким чином, позиція законодавця щодо необхідності включення злочинів проти журналістів до розділу XV Особливої частини КК України виглядає дещо неаргументованою та містить низку зауважень.

Зауважимо, що з липня 2020 р. розділ XV Особливої частини КК України було перейменовано на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII [5]. Станом на 1 січня 2021 р. названий розділ має назву «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

З наведеного вище випливає, що розділ XV Особливої частини КК України поєднує у своєму змісті два родові об'єкти кримінальних правопорушень (що робить його доволі унікальним), одним з яких виступають суспільні відносини у сфері державного управління, складовою частиною яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян [2, с. 266].

Наступним за обсягом є видовий об'єкт кримінального правопорушення. Традиційно видовий об'єкт розглядають як групу суспільних відносин, яка займає проміжну ланку між родовим та безпосереднім об'єктами. Таким чином, видовий об'єкт є спільним для декількох складів кримінальних правопорушень.

О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк пропонують поділяти кримінальні правопорушення проти порядку управління, описані у розділі XV Особливої частини КК, на злочини та проступки проти державних символів (ст. ст. 338, 339); пов'язані з перешкоджанням діяльності організацій, об'єднань громадян та представників влади (ст. ст. 340–352); проти достовірності документів, штампів, печаток (ст. ст. 357, 358); інші (ст. ст. 353–356, 359, 360) [7, с. 838].

З огляду на низку змін, які були внесені до цього розділу КК України, така класифікація потребує певних корегувань. Так, наприклад, до другої категорії кримінальних правопорушень належать діяння, передбачені ст. ст. 340–345, 346–347, 348, 349, 350–352.

Крім того, дискусійним виглядає рішення об'єднати суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. ст. 357–358 КК України, в категорію «кримінальні правопорушення проти достовірності документів, штампів та печаток», адже, наприклад, вчиняючи суспільно небезпечне діяння у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання своїм службовим становищем, особа не посягає на достовірність цих предметів, а незаконно заволодіває достовірними документами або намагається ними заволодіти.

Більш обґрунтованою виглядає класифікація, запропонована авторами підручника «Кримінальне право України: Особлива частина» (за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна), які поділяють кримінальні правопорушення, передбачені розділом XV Особливої частини КК України, на такі групи:

- 1) злочини у сфері використання державних символів (ст. ст. 338, 339 КК України);
- 2) злочини, пов'язані з перешкоджанням діяльності організацій та об'єднань громадян;
- 3) злочини проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань (ст. ст. 342–353 КК);
- 4) злочини у сфері використання документів і засобів отримання інформації;
- 5) інші злочини проти авторитету держави й діяльності об'єднань громадян (ст. ст. 354–356 КК України) [7, с. 450].

Звісно, така класифікація також потребує певних корегувань з огляду на вищезазначені зміни, внесені до цього розділу Особливої частини КК України протягом останніх років.

Щодо ідеї об'єднати за об'єктом злочини та проступки, передбачені ст. ст. 357–360 КК України, в категорію «кримінальні правопорушення у сфері використання документів і засобів отримання інформації», вважаємо її цілком обґрунтованою та доречною.

Перенісши подібну ідею в площину концепції «об'єкт кримінального правопорушення», отримуємо такий видовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 357–360 КК України: суспільні відносини, які забезпечують порядок використання документів, штампів, печаток і засобів отримання інформації.

Дійсно, кожне з перелічених суспільно небезпечних діянь (у тому числі, заволодіння документами, штампами, печатками, вчинене шляхом зловживання особи своїм службовим становищем) так чи інакше заподіє шкоди зазначеній групі суспільних відносин, отже, визначення її (групи відносин) як видового об'єкта є цілком обґрунтованим рішенням.

Крім попередніх видів об'єктів кримінальних правопорушень, існує також безпосередній, під яким розуміють суспільні відносини, на які посягає конкретне кримінальне правопорушення [8, с. 19].

Цей вид об'єкта кримінального правопорушення має найбільш важливе значення, адже є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, дає змогу відмежувати суспільно небезпечне діяння від суміжних злочинів та кримінальних проступків, відіграє одну з вирішальних ролей під час кваліфікації суспільно небезпечного діяння тощо.

На думку С.І. Селецького, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками, вчинене шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, є встановлений порядок функціонування установ, підприємств, організацій незалежно від форми власності [9, с. 301].

Перенісши це визначення в площину ідеї визнання об'єктом кримінальних правопорушень суспільних відносин, отримуємо таке визначення основного безпосереднього об'єкта заволодіння документами, печатками, штампами шляхом зловживання особи своїм службовим становищем: суспільні відносини, які забезпечують встановлений порядок функціонування установ, підприємств, організацій незалежно від форми власності.

Водночас варто наголосити на тому, що подібний об'єкт є характерним для всіх складів кримінальних правопорушень (у тому числі, діяння у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем), перелічених у ч. ч. 1–2 ст. 357 КК України.

У разі вчинення діяння, передбаченого ч. 3 ст. 357 КК України (у тому числі, шляхом зловживання особи своїм службовим становищем), основним безпосереднім об'єктом такого правопорушення виступають суспільні відносини, які охороняють права та інтереси громадян у сфері безперешкодного використання особистих документів [10, с. 8].

На думку авторів «Науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України» (за ред. М.І. Мельника та М.І. Хавронюка), безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками, що вчинене шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, є встановлений законодавством порядок обігу і використання офіційних та деяких приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також права й законні інтереси фізичних осіб, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення [11, с. 1104].

Зауважимо, що сьогодні викладена думка є найбільш популярною в науці кримінального права [12, с. 266; 13, с. 598], адже частково поєднує у собі наведені вище позиції.

Дійсно, ця позиція виглядає цілком обґрунтованою та логічною. Водночас запропонований безпосередній об'єкт, на нашу думку, вживається у дещо широкому значенні, адже охоплює такі категорії, як права та інтереси фізичних осіб. Натомість, як було сказано вище, до складу такого об'єкта входять не всі права та інтереси, а лише права та інтереси громадян у сфері безпешконого використання названих предметів.

На нашу думку, найбільш універсальною щодо встановлення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК України, вчиненого шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, є думка К.Г. Бикова, який пропонує розглядати під ним суспільні відносини, що забезпечують реалізацію адміністративно-розпорядчих функцій державними органами, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян щодо обігу офіційних та приватних документів, штампів і печаток [14, с. 95].

Висновки. Отже, на підставі викладеного вище можна дійти висновку про те, що сьогодні склалися унікальна ситуація, коли у розділі XV КК України зосереджено відразу дві групи суспільних відносин, а саме суспільні відносини, які охороняють професійну діяльність журналістів, та суспільні відносини у сфері державного управління, складовою частиною яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Саме остання група суспільних відносин виступає родовим об'єктом кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем.

Основним безпосереднім об'єктом заволодіння офіційними документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем є суспільні відносини, які забезпечують порядок функціонування установ, підприємств, організацій незалежно від форми власності. Натомість безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 357 КК України, вчиненого шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, дещо ширший (адже включає низку інших складів кримінальних правопорушень), а також, як зауважує К.Г. Биков, являє собою суспільні відносини, що забезпечують реалізацію адміністративно-розпорядчих функцій державними органами, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян щодо обігу офіційних та приватних документів, штампів і печаток.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо аналіз інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, таких як об'єктивна сторона та суб'єкт і суб'єктивна сторона.

Список використаних джерел:

1. Харабара І.В. Об'єкт преступлення. *Образование и право*. 2020. № 6. С. 318–323.
2. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 312 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14 травня 2015 р. № 421-VIII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19#n7>.
4. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 25 березня 2014 року до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0924&skl=9.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду : Закон України від 15 січня 2015 року № 116-VIII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-19>.
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 680 с.

8. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник у схемах. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 344 с.
9. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
10. Парасюк Н.М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
12. Стеблицька О.С. Кримінальне право (особлива частина) : навчально-методичний посібник. Київ : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 358 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.В. Лошицького. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.
14. Биков К.Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>

МАЛЮК В.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ-НОСІЇВ ОПЕРАТИВНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СКЛАДІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ

CHARACTERISTICS OF PERSONS – CARRIERS OF OPERATIONALLY IMPORTANT BEHAVIOR, WHO COMMIT CRIMINAL OFFENCES AS THE MEMBERS OF CRIMINAL COMMUNITIES

Актуальність статті полягає в тому, що оперативні працівники повинні знати кримінально-правові ознаки таких осіб, які дозволяють позиціонувати їх як суб'єктів учинення конкретного кримінального правопорушення. Якщо вияви злочинної діяльності конкретної особи фіксуються на рівні оперативної інформації, то кримінально-правові норми, за якими можна було б кваліфікувати дії осіб, які створювали та здійснювали керівництво злочинними спільнотами, позиціонували себе у соціумі як суб'єкти злочинного впливу тощо, за весь час існування злочинних спільнот були відсутні. Відсутність відповідних норм створила проблеми правозастосовної практики, оскільки не було елементів складів певних кримінальних правопорушень, то, відповідно, був відсутній предмет доказування. Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, які становлять інтерес із точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються злочинними спільнотами. У статті надано стислу класифікацію суб'єктів кримінальних правопорушень, учинюваних злочинними спільнотами, що дозволило виокремити осіб-носіїв оперативно значущої поведінки, підставою класифікації яких визначено напрацювання практики щодо їх ранжування у системі злочинної ієрархії. Під час оцінки осіб-носіїв оперативно значущої поведінки змодельовано систему їх співвідношень у закритій соціальній групі, якою є злочинна спільнота («вор у законі») належить до суб'єктів підвищеного злочинного впливу,

© МАЛЮК В.В. – здобувач (Харківський національний університет внутрішніх справ)